
POSTKRIZNI PRAVCI KRETANJA ZAPOSLENOSTI U SRBIJI ¹

Srđan Redžepagić ², Marko Danon ³, Ivan Stošić ⁴

Apstrakt: Svetska ekonomska kriza iz 2008. godine ima negativne posledice po privredna kretanja u Srbiji. Zbog smanjene tražnje, kako na domaćim, tako i na stranim tržištima, dolazi isprva do drastičnog pada potrošnje i trgovine sa inostranstvom. Usporena privredna aktivnost, smanjena tražnja, pesimistička očekivanja, inflatorni pritisak, nestabilna i nagla deprecijacija domaće valute, smanjen nivo priliva stranih direktnih investicija, kao i povećanje javnog duga, obeležili su period između 2008. i 2010. godine. Kroz mehanizam smanjenih investicija, umanjenu inostranu tražnju za domaćim proizvodima, kao i kroz složeniji pristup finansijskim sredstvima, svetska ekonomska kriza se preliva u Srbiju. Domaće posledice: manji budžetski prihodi, povećani socijalni izdaci, snažna deprecijacija u odnosu na evro, nejedinstvena politika fiskalnih i monetarnih vlasti, što je sve imalo uticaja na veoma strmi pad zaposlenosti i standarda.

U ovom radu se osvrćemo na uzroke krize u Srbiji, koja nije u potpunosti uvezena iz inostranstva, već poseduje i odlike uzrokovane unutar srpske privrede. Potom, daćemo sektorski prikaz dinamike zaposlenosti u periodu posle 2000. godine, sa analizom stanja u onim sektorima koji su ključni za zaposlenost..

Ključne reči: *kriza, zaposlenost, Srbija, analiza sektora, ekonomska kretanja*

¹ Rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

² Dr Srđan Redžepagić, Institut ekonomskih nauka, Beograd

³ Marko Danon, Doktorant na Univerzitetu u Nici Sophia Antipolis, Nica, Francuska

⁴ Dr Ivan Stošić, Institut ekonomskih nauka, Beograd

18.1. ANALIZA POSTOJEĆE SITUACIJE

Jedno od najznačajnijih pitanja analize kretanja na tržištu rada njegove aktivne politike je pitanje smanjenja stope nezaposlenosti i povećanja stope zaposlenosti. U „srcu“ mnogih ekonomija i država, ovo pitanje je u fokusu interesovanja. Tome doprinosi i činjenica kompleksnosti razvoja tehnologija, specijalizacije rada, migracija, ali i stalna potreba za edukacijom. U teoriji, ali i praksi, poznato je da su kretanja na tržištu rada veoma asimetrična i vrlo često teško predvidiva, što je razlog da su načini rešavanja problema na tom tržištu kompleksni. Zato nije moguće ponuditi univerzalno rešenje, koje bi se moglo na efikasan način primenjivati u privredama svih zemalja.

Srbija je 2011. godine ušla u četvrtu godinu ekonomske krize. Svetska kriza je u našoj zemlji razotkrila da je dosadašnji model rasta, zasnovan na uslužnim i finansijskim sektorima, bio neodrživ. Svetska kriza je naišla na "plodno" tle – i tako uticala, preko mehanizma smanjene potrošnje, na rast nezaposlenosti i na dalje slabljenje privredne aktivnosti.

*Tabela 1. Osnovni makroekonomski pokazatelji u Srbiji
Period 2009-2011. godina*

	2009.	2010.	2011.⁵
BDP rast, %	-2,9	1,5	2,7
BDP (u milionima EUR)	29.967	29.343	30.300
BDP po glavi stanovnika, EUR	4.093	4.016	4.184
Potrošačke cene, %	6,6	10,3	9,4
Tekući račun platnog bilansa, % BDP	-5,7	-9,7	-8,9
SDI, % BDP	4,7	3,4	7,3
Nezaposlenost, %	16,6	20	18,8
Realna stopa rasta zarada, %	-0,1	2	
Budžetski deficit-suficit, u % BDP	-3,3	-3,55	-4,1
Javni dug Republike Srbije, % BDP	32	40,7	41,5
Spoljni dug, % BDP	76,1	81,0	85,7
Kamatna stopa Centralne banke	9,50	11,50	12
Vrednost dinara u odnosu na EUR	93,01	105,4982	117,00

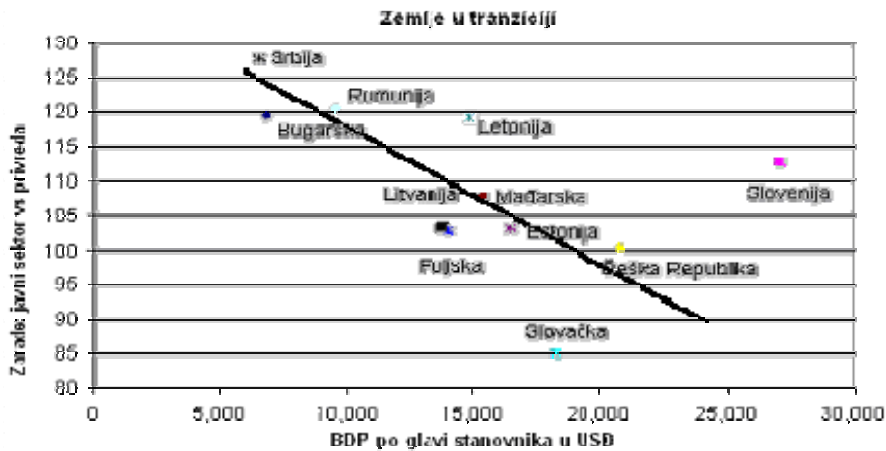
*Izvor : Zavod za statistiku Republike Srbije; Narodna banka Srbije, procena NBS,
Ministarstvo finansija Republike Srbije, procena Unicredit banke*

⁵ Podaci za 2011. godinu predstavljaju projekcije NBS i Unicredit banke

Sudeći po aktuelnoj situaciji, većina mladih u Srbiji sebe najradije vidi na mestu – "državnog službenika". Kao jedan od argumenata u korist državne službe mladi navode sigurnost zaposlenja. Po ekonomskoj logici to bi značilo da su mladi spremni da rade na radnom mestu koje je sigurnije pa i po cenu manje zarade. Sa druge strane, postavlja se pitanje, da li je posao u državnoj službi u Srbiji slabije plaćen od posla u privredi? Prema podacima Evropske komisije i Eurostata, prosečna zarada u javnom sektoru u Srbiji je 2008. godine bila za 27,7% viša od proseka zarade u privredi. U poslednje dve godine, zarade u javnom sektoru su bile delimično „zamrznute“, pri čemu i zarade u sektoru privrede, takođe, nisu rasle dok je u pojedinim preduzećima došlo i do njihovog pada. Dakle, sasvim suprotno od ekonomske logike, zarade su veće tamo gde je veća sigurnost radnog mesta, odnosno u javnom sektoru u Srbiji. Postavlja se pitanje, da li je takva situacija i u drugim zemljama u tranziciji iz našeg okruženja?

Na dijagramu 1 su prikazani podaci Eurostata za 2008. godinu, gde je na y-osi dat indeks, koji predstavlja odnos prosečne zarade u javnom sektoru i prosečne zarade u privredi za pojedine zemlje u tranziciji koje su 2004. i 2007. godine postale članice Evropske unije i Srbiju.

Dijagram 1. Poređenje zarada u javnom sektoru i privredi u pojedinim zemljama u tranziciji u 2008. godini

Izvor: Eurostat

Jasno je vidljivo da kod većine posmatranih zemalja ne postoji značajna razlika u zaradama u javnom i privatnom sektoru. Negativan izuzetak predstavljaju Bugarska, Letonija, Rumunija i Srbija, gde su zarade u javnom sektoru više i do 20%, dok je u Slovačkoj zarada u javnom sektoru niža za 15% u odnosu na privredu. Očigledno je da postoji negativna povezanost između BDP po glavi

stanovnika (kao pokazatelja razvijenosti ekonomije jedne zemlje) i odnosa zarada u javnom sektoru u odnosu na prosek privrede. Kod razvijenijih zemalja, ne postoji značajna razlika u nivou zarade u javnom u odnosu na sektor privrede (sa jednim izuzetkom Slovenije u datoj analizi), dok su, u manje razvijenim zemljama, zarade u javnom sektoru značajno više u odnosu na prosek privrede.

Treba imati u vidu da, u privredi koja želi da se razvija, ekonomski zakoni moraju da važe, a to znači da veći rizik mora da donosi veću zaradu, jer se jedino na taj način stimuliše razvoj preduzetništva, naročito među mladim ljudima. Kada je u pitanju Srbija, ekonomski održiv rast u narednom periodu treba da se zasniva na povećanju zaposlenosti i zarada u sektoru privrede kao i izvoznoj tražnji, a nikako na rastu zarada u javnom sektoru, jer su efekti rasta zarada u javnom sektoru na ekonomski rast kratkoročni i neodrživi.

Svetska ekonomska kriza, u Srbiji je označila prekretnicu između dve faze tranzicije. U prvoj fazi, koja je u našoj zemlji bila specifična zbog političkih okolnosti, ekonomski rast je bio zasnovan na snažnoj potrošnji i, posledično, značajnom prilivu finansijskih sredstava iz inostranstva.

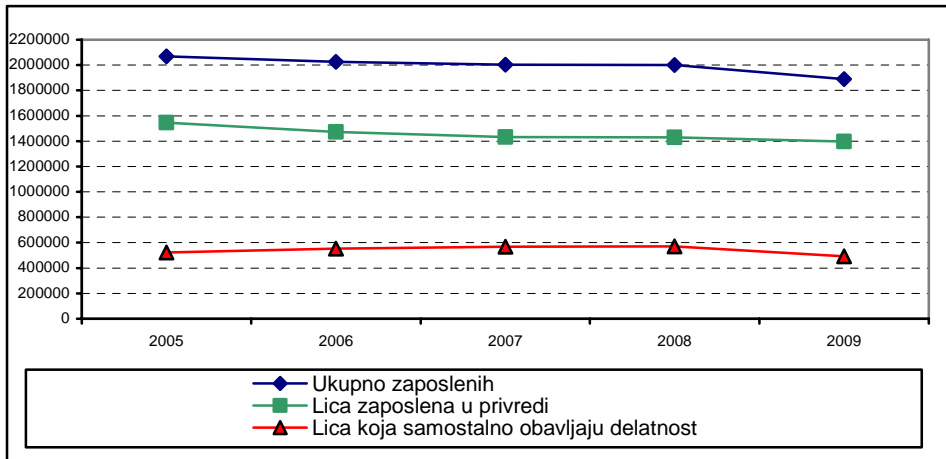
Zbog loše startne pozicije, kreatori ekonomskih politika su pred sobom u prvoj deceniji tranzicije, imali zadatak da objedine podizanje životnog standarda, kroz rast lične i javne potrošnje, kao i da postave osnove za dugoročni rast, kroz privlačenje stranih direktnih investicija, reformu institucija, itd. Oba cilja su delimično postignuta – zbog pozitivnih ekonomskih rezultata najvećih svetskih privreda, i optimizma koji je obeležio epohu u svetu između 2001. i 2008. godine. Zahvaljujući tome, Srbija je ostvarila značajan priliv finansijskih sredstava iz inostranstva, pre svega kroz privatno zaduživanje i privatizacije. Pri tome su donosioci odluka, verovatno iz političkih razloga, prednost dali prvom cilju – povećanju potrošnje – jer, osim što je bio lakše dostupan, donosio je i više političke stabilnosti.

Zbog toga, u prvoj tranzicionoj deceniji je došlo do značajnog rasta potrošnje, koja nije bila rezultat rasta produktivnosti. Rezultat toga je pad učešća razmenjivih dobara u BDP, sa 32% u 2001. na 24% u 2008. godini. Kao posledica toga, bivalo je sve manje robe za izvoz, uz istovremeni porast potreba za uvoznom robom, što je neminovno rezultiralo rastućim deficitom. Takvom situacijom se održivo može rukovoditi jedino u uslovima priliva značajnih finansijskih sredstava iz inostranstva, kroz zaduživanje i privatizaciju.

Paralelno sa ovim, uočljiv je bio tok privatizacije i restrukturiranja društvenih i državnih preduzeća. Usled toga, kao i u ostalim tranzicionim državama, zaposlenost u Srbiji je naglo opala, čime je tržište rada ostalo preplavljeno

velikom ponudom često nedovoljno kvalifikovanih radnika. Dijagramima 2 i 3 su detaljno predstavljeni trendovi zaposlenosti u periodu od 2005. do 2009. godine.

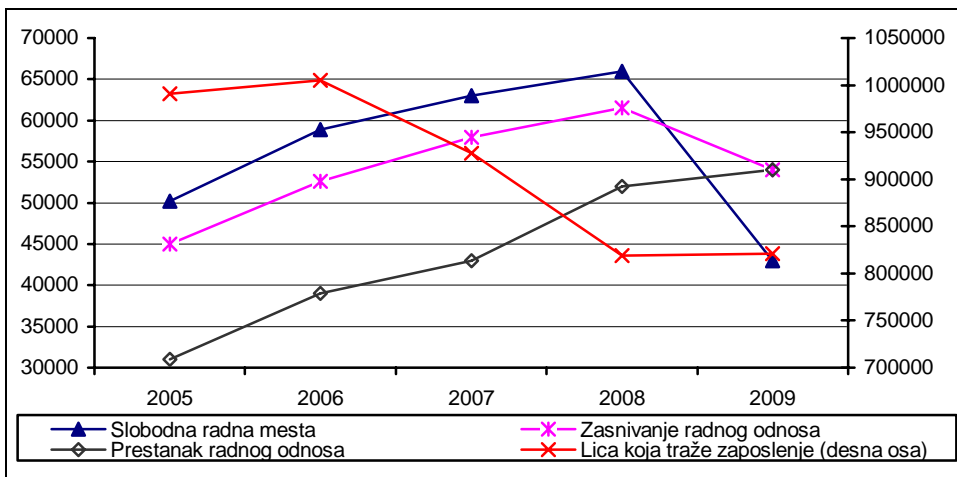
Dijagram 2. Zaposlenost u Srbiji u periodu 2005.-2009. godine

Izvor: Statistički godišnjak 2010.

Broj zaposlenih je opao sa oko 2.060.000 na 1.880.000 u 2009. godini. Ovaj pad, koji je posebno naglašen u 2009. godini, može se tumačiti kao posledica ekonomske krize i usporavanja aktivnosti. Taj podatak je u vezi sa dinamikom zaposlenosti u privredi, dok se broj samozaposlenih lica nije značajnije smanjio.

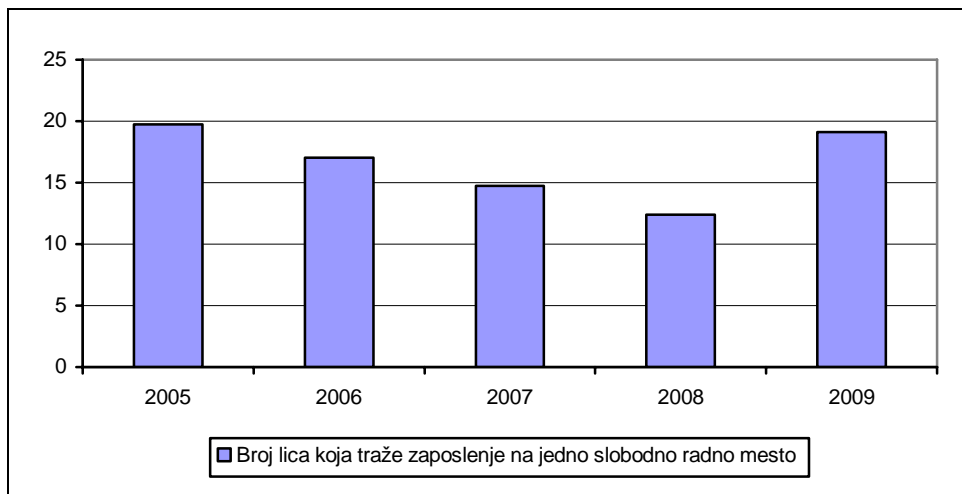
Dijagram 3. Zaposlenost, period 2005.-2009. godine

Izvor : Statistički godišnjak 2010.

Sa prethodnog dijagrama, predstavimo dva najvažnija trenda. Prvo, slikovit pokazatelj stanja zaposlenosti u Srbiji predstavlja raskorak između broja lica koja traže zaposlenje i slobodnih radnih mesta, čiju dinamiku predstavljamo dijagramom 4.

Dijagram 4. Odnos slobodnih radnih mesta i broja lica koja traže zaposlenje u Srbiji u periodu 2005.-2009. godine

Izvor : Statistički godišnjak 2010.

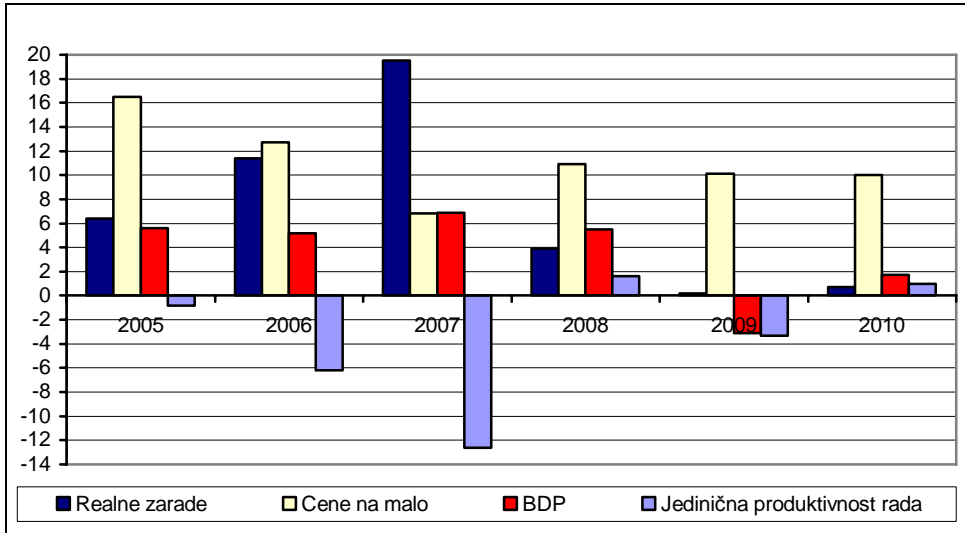
Iako je došlo do pada broja lica koja traže zaposlenje, nova radna mesta su zabeležila još drastičniji pad, zbog čega je u 2009. odnos onih koji traže posao i slobodnih mesta bio 19:1.

Drugi uočljiv trend je drastičan pad od oko 20.000 slobodnih radnih mesta u 2009. godini. Pad broja slobodnih radnih mesta ima dvostruko značenje: smanjen je broj zasnovanih radnih odnosa, ali je i povećan broj prekida radnih odnosa (budući da prekid radnih odnosa jednim delom sugerise i rast broja zatvaranja preduzeća, do koga je došlo usled krize). To sugerise da preduzetnici u Srbiji koriste otpuštanje radnika kao način za održanje likvidnosti, dok je, u isto vreme, uočljiva nespremnost, usled nedostatka optimističkih očekivanja, da se prime novi radnici. Tako je 2005. godine u Srbiji prekinuto skoro 30.000 ugovora o radu, dok je u 2009. taj broj skočio na oko 54.000, što predstavlja rast od 55%.

Osim detalja kretanja zaposlenosti u prethodnom periodu, značajno je da se prouči dinamika realnih zarada, kao i odnos ovih varijabli sa cenama i kretanjem

BDP-a. Na dijagramu 5 predstavljamo dinamiku kretanja realnih zarada u periodu između 2005. i 2010. godine.

Dijagram 5: Zarade, cene na malo, BDP u Srbiji u periodu 2005.-2010. godine

Izvor : Ministarstvo finansija Republike Srbije

Najuočljiviji trend je raskorak između kretanja realnih zarada i BDP-a. Sledeći osnovnu ekonomsku logiku, ove dve veličine bi morale biti u tesnoj vezi. Iako u većini slučajeva realne zarade rastu različitom brzinom u odnosu na BDP, da bi privredni rast bio održiv, mora postojati izvesna korelisanost ove dve veličine. Dosadašnji privredni rast u Srbiji je zavisio od potrošnje, za šta je bio važan brz rast realnih zarada, što je bilo omogućeno finansijskim prilivima iz inostranstva. U budućem periodu, biće sve važnije podsticati razvoj proizvodnje razmenjivih dobara i usluga, za šta će rast jedinične produktivnosti rada biti od presudnog značaja.

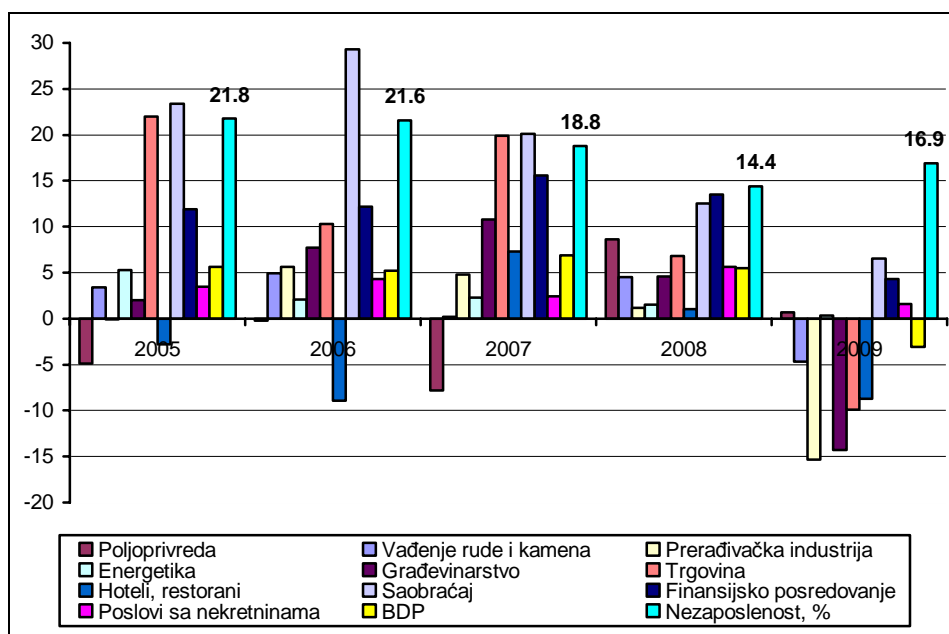
Drugi uočljiv trend jeste stalni rast cena, koji, u sadejstvu sa konstantnim slabljenjem dinara, dovodi do drastičnog opadanja kupovne moći, što sprečava dalji ekonomski rast zasnovan na potrošnji.

18.2. ANALIZA SEKTORA

U ovom delu dajemo prikaz rasta i zaposlenosti po sektorima. Sektorska analiza nam omogućava da steknemo detaljniju sliku kretanja zaposlenosti u posmatranom periodu. Svi sektori nisu imali isti značaj u prethodnom periodu,

kako u pogledu zaposlenosti, tako i u smislu doprinosa ukupnom rastu. Na primer, prema podacima Zavoda za statistiku Republike Srbije, dok je sektor prerađivačke industrije spao sa oko 650.000 u 2001. na 350.000 zaposlenih u 2009. godini, sektori – nosioci privrednog rasta zasnovanog na potrošnji - finansije, trgovina, telekomunikacije i građevina - u 2009. godini zapošljavaju ukupno 415.000 osoba. Uz to, treba istaći da ovaj broj ne pokazuje trend rasta, koji bi mogao da apsorbuje nezaposlenost generisanu u industriji. Na dijagramu 6 dajemo sektorski prikaz rasta u periodu između 2005. i 2009. godine.

Dijagram 6. Rast po sektorima, rast BDP i nezaposlenost u Srbiji u periodu 2005.-2009. godine

Izvor : Statistički godišnjak 2010.

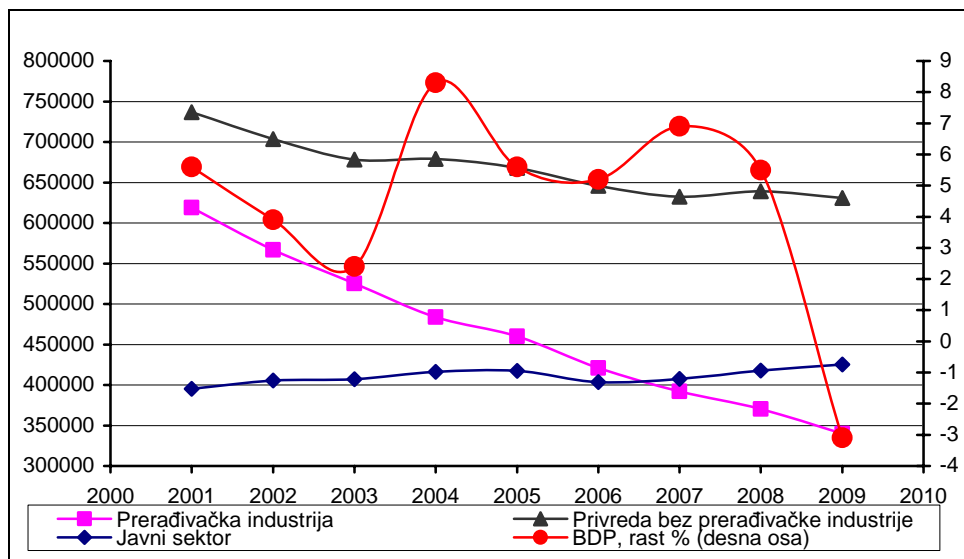
Od pet godina između 2005. i 2009. godine, BDP ima rast od preko 5% u četiri godine, dok u poslednjoj 2009. godini, ima pad od oko 3,5%, što se, uglavnom, tumači kao posledica ekonomske krize. Rast bi se, sa izuzetkom 2009. godine, mogao nazvati snažnim, ali ne i kvalitetnim, imajući u vidu perzistentnu i visoku nezaposlenost. Privredni rast u posmatranom periodu je bio vođen pre svega rastom sektora finansija, građevine, trgovine i saobraćaja. Sa druge strane, poljoprivreda je, usled varijabilnosti u obimu proizvodnje, veoma neuspešna, kao i industrijska proizvodnja. Ni posle tranzicione decenije, industrijska proizvodnja se nije vratila na nivo iz 1998. godine, a još je dalje od nivoa iz 1990. godine. Industrijski rast od svega 4% je premašen samo jednom u posmatranom periodu;

osim toga, ovaj rast je bio veoma spor, sve do 2009. godine, kada je značajno opao (-15,3%).⁶

Smatramo da rast, bar sa stanovišta tržišta rada, nije bio kvalitetan jer nezaposlenost svojim padom u najvećoj meri ne prati privredni rast. To je, upravo, rezultat takvog modela privrednog rasta koji se bazira na sektorima finansijskih transakcija, trgovine, saobraćaja i telekomunikacija. Ovi sektori, premda veoma uspešni, nisu bili u stanju da apsorbuju veliki broj nezaposlenih iz najmanje dva razloga. Prvi je taj što radna mesta u ovim sektorima zahtevaju različitu vrstu obrazovanja i radne osposobljenosti, a drugi je što je u njima zaposleno tek oko 300.000 radnika, sa sporim trendom rasta.

Na dijagramu 7 prikazano je kretanje zaposlenosti po tri grupe sektora – prerađivačkoj industriji, privrednim sektorima van prerađivačke industrije i javnom sektoru, što ukrštamo sa rastom BDP-a. Prva dva sektora izdvajamo iz javnom sektoru, što ukrštamo sa rastom BDP-a. Prva dva sektora izdvajamo iz dva razloga. Prvo, prerađivački sektor, na početku posmatranog perioda zapošljava najviše radnika. Drugo, ovaj sektor je u istom periodu izgubio najviše zaposlenih.

Dijagram 7: Zaposlenost u javnom sektoru i privredi (leva osa), rast BDP (desna osa) u Srbiji u periodu 2001.-2009. godine

Izvor : Statistički godišnjak 2010.

⁶ Podaci Zavoda za statistiku Republike Srbije

Posmatrano po sektorima, u periodu od 2001. do 2009. godine, vidljiv je trend opadanja broja zaposlenih, uz istovremeni rast udela zaposlenih u javnom sektoru (državna uprava, obrazovanje, zdravstvo i komunalne usluge). Najznačajniji udeo u padu zaposlenosti ima prerađivački sektor. U posmatranom periodu, prerađivačka industrija je izgubila oko 280.000 zaposlenih, ili oko 45%. Broj zaposlenih u privredi, van prerađivačke industrije, je u istom periodu smanjen za oko 106.000, ili 14%, dok se broj zaposlenih u javnom sektoru povećao za oko 30.000, što predstavlja rast od 8%. Na početku perioda, na jednog zaposlenog u javnom sektoru dolazi 1,57 radnika u prerađivačkoj industriji. Na kraju perioda, odnos je preokrenut u 1,25:1 u korist javnog sektora.⁷ Činjenica da je zaposlenost u javnom sektoru nadmašila zaposlenost u prerađivačkoj industriji, sugerise da je država pokušala da širenjem javnog sektora ukroti rast nezaposlenosti. Ovakav vid borbe protiv nezaposlenosti, iako delotvoran na kraći rok, pokazao se kao manjkav u uslovima ekonomske krize – usled smanjenih budžetskih prihoda i povećanih rashoda.

Tabela 2. Zaposlenost po sektorima u Srbiji u periodu 2007.-2009. godine, bez samozaposlenih

Sektor	2007.	2008.	2009.
Poljoprivreda, šumarstvo i vodoprivreda	54090	48505	45091
Vađenje ruda i kamena	24000	23317	22287
Prerađivačka industrija	392000	370354	340000
Proizvodnja električne energije	45000	46000	46000
Građevinarstvo	82759	82569	79000
Trgovina na veliko i malo	196000	200000	193000
Hoteli i restorani	24000	23644	22520
Saobraćaj	109000	108431	106400
Finansijsko posredovanje	30663	32775	36670
Nekretnine	66636	74662	79883
UKUPNO - Privreda	1024148	1010257	970851
Državna uprava	68000	69500	71222
Obrazovanje	129500	133000	135000
Zdravstvo	157080	160580	162389
Komunalne i ostale usluge	52514	54888	57035
UKUPNO – Javni sektor	407094	417968	425646
UKUPNO	1432851	1428500	1396700

Izvor : Statistički godišnjak 2010.

⁷ Podaci Zavoda za statistiku Republike Srbije

Drugi zanimljiv podatak koji dobijamo, a koji prikazujemo u tabeli 2, vezan je za kretanje BDP-a. Prema ovom dijagramu, u samo jednoj godini rast je negativan, dok u čak šest posmatranih godina prelazi granicu od 5%. Ipak, ovaj snažan rast nije imao značajnijeg uticaja na rast zaposlenosti, što jasno ukazuje na to da do privredne ekspanzije u prvoj deceniji tranzicije nije ni došlo: rast je bio podstaknut rastom sektora trgovine, saobraćaja i telekomunikacija, finansijskog posredovanja i građevinarstva. Ova četiri sektora zajedno zapošljavaju 415.000 osoba, od čega jednu polovinu zauzima sektor trgovine.

18.3. ZAPOSLENOST U PERIODU KRIZE I NAKON NJE

Svetska ekonomska kriza označava prekretnicu u srpskoj tranziciji. Trendovi koje smo prethodno pokazali odnose se na period između 2001. i 2009. godine. U kriznom periodu, onom koji traje od 2008. godine, pojedini sektori su veoma pogođeni. U prilog tome je činjenica da je u 2009. aktivnost prerađivačke industrije pala za 15,3%, građevinarstva 14,3%, a trgovine za 9%. Samo ova tri sektora zajedno su na kraju 2009. godine imala 41.000 manje zaposlenih nego u 2008. godini (pad od 6%) i 59.000 manje nego 2007. godini (pad od 9%).⁸

U periodu svetske ekonomske krize evidentno je ogoljena osnovna slabost srpske privrede: nekonkurentna prerađivačka industrija, sa oslanjanjem na proizvodnju nerazmenjivih dobara i usluga koje dovode do neodrživog rasta. Dosadašnji visoki rast je bio moguć samo uz veliki finansijski priliv iz inostranstva, kroz privatizacije, zaduživanje i doznake iz inostranstva. Osnovna razlika između predkriznog i postkriznog perioda je ta što Srbija u ovaj drugi ulazi sa znatno manjim privatizacionim potencijalima, skromnim privrednim okruženjem koje ne podstiče „grinfild“ investicije, ali i većom zaduženošću koja obeshrabruje potencijalne kreditore. U tom smislu, svi pravci budućeg rasta, kao i zaposlenosti, pozicionirani su na oporavak prerađivačke industrije.

U tom smislu je značajna studija "Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011 – 2020", koju je objavio Fond za razvoj ekonomske nauke (FREN) u saradnji sa Ekonomskim institutom i USAID-om. Ova studija ukazuje na mogućnosti rasta i razvoja u periodu između 2011. i 2020. godine. Osnovna pretpostavka je da dosadašnji model rasta, zasnovan na uslugama, nije održiv i da ne daje pretpostavke daljeg rasta u postkriznom periodu. Druga pretpostavka je da budući rast mora da bude investiciono i izvozno orijentisan.

⁸ Podaci Zavoda za statistiku Republike Srbije

Autori studije smatraju da bi rast zasnovan na prosečnom rastu industrije od 6,9%, građevinarstva od 9,7% i sektora usluga od 5,5%, do 2020, stvorio pretpostavke za promenu privredne strukture. Do kraja posmatranog perioda, zaposlenost bi se povećala za 16,9% (porast od oko 440.000 radnih mesta). Udeo razmenjivih proizvoda u BDP-u bi se povećao sa 30,7% u 2009. godini na 33,1% u 2020. godini, dok bi se udeo građevinarstva i industrije, uzetih zajedno, povećao sa 21% na 25,5%. Sa druge strane, udeo usluga bi se smanjio sa 55,3% na 52,9%. Uslovi, da bi do ovakvih promena došlo, su sledeći:

- Podizanje udela fiksnih investicija na 25% u 2015. godini i 28% u 2020. godini, uz prosečan godišnji rast od 9,7%.
- Smanjenje udela javne potrošnje u BDP-u sa 20,5% u 2009. godini na 12,4% u 2020. godini.
- Podizanje udela izvoza robe i usluga u BDP-u, sa 27,6% u 2009. godini na 65% u 2020. godini.
- Smanjenje deficita tekućih transakcija u platnom bilansu sa 7,1% u 2010. na 3,3% BDP-a u 2020. godini.

Autori studije smatraju da je alternativa ovakvom konceptu tzv. "populistički" scenario, koji podrazumeva da bi donosioci odluka, zbog suženog horizonta odlučivanja, bili primorani da odustanu od usmeravanja privrede ka industrijski zasnovanom rastu. Takav scenario pretpostavlja da dovede Srbiju u stanje dugotrajnog usporenog privrednog rasta i visoke zaduženosti, jer dalji rast zasnovan na uslužnom sektoru nije moguć u uslovima visokog trgovinskog deficita, skupog zaduživanja u inostranstvu i neatraktivnosti privrede za strane ulagače. Prema autorima studije, uslov da scenario bude realizovan je, između ostalih, i da rast BDP-a bude sve vreme viši od rasta potrošnje. To konkretno znači da bi u tom slučaju u narednoj deceniji rast realnih zarada stalno bio niži od rasta BDP-a, što ukazuje na to da će predstojeći period biti veoma težak za celokupno stanovništvo.

Prema projekciji ove studije, ukoliko bi došlo do "nepopulističkog" scenarija, zaposlenost bi dotakla dno tokom 2010. i 2011. godine, a tek 2013. godine bi se vratila na pretkrizni nivo. Posle 2013. godine, zaposlenost bi rasla prosečnim tempom od 50.000 osoba godišnje, dok bi krajem perioda broj zaposlenih dostigao 3.000.000. Broj nezaposlenih lica bi se, u slučaju primene ovog scenarija, smanjio na 340.000. Smatra se da bi ovakav trend imao za rezultat rast učešća industrije u ukupnoj zaposlenosti sa sadašnjih 24,2% na 26,4% u 2020. godini, pad učešća poljoprivrede sa 24,4% na 21,6%, rast učešća usluga sa 51,4% na 52,1% i stagnaciju učešća javnog sektora.

Da bi se ovi trendovi ostvarili, smatramo da će, pored gore navedena četiri, biti neophodno da budu ispunjena još četiri uslova :

- oporavak svetske privrede
- da ne dođe do šoka u cenama energenata
- uspostavljanje javnog koncenzusa o ograničavanju rasta potrošnje
- ograničavanje rasta javnog sektora.

Jasno je da bar dva od ova četiri uslova (prvi i drugi) ne zavise od odluka domaćih donosilaca odluka, dok druga dva zavise u velikoj meri od raspoloženja birača, to jest stanovništva u celini. Prema tome, razvoj "nepopulističkog" scenarija je veoma neizvestan upravo iz navedenih razloga.

Prvi uslov, oporavak svetske privrede, je od esencijalnog značaja za srpsku privredu. Osnovne teorijske postavke ukazuju da je rast izvoza jedne privrede u funkciji strane privredne aktivnosti. Pod stranom privrednom aktivnošću pre svega mislimo na privrednu aktivnost zemalja u okruženju i pojedinih zemalja EU – Nemačke, Austrije i Italije na prvom mestu. Rast strane privredne aktivnosti bi imao trostruku pozitivnu ulogu – porastao bi uvoz srpskih roba i usluga, kao i nivo stranih investicija, dok bi zaduživanje u inostranstvu bilo povoljnije. Bez ambicije da ulazimo u detaljnu analizu, skrećemo pažnju na strukturne izazove pred EU, oličenih u krizi zajedničke valute i javnih finansija, koja potresa Evropu u poslednjih godinu dana. Ova kriza značajno iscrpljuje kapacitete oporavka naših značajnih partnera, i unosi zebnju da bi se ova negativna kretanja mogla preliti i kod nas.

Drugi uslov, na koji Srbija takođe nema uticaja, jeste kretanje cena energenata. Politička nestabilnost u svetu već na samom početku posmatranog perioda donosi rast cena nafte na svetskim tržištima. U Srbiji, pak, cene energenata i električne energije su u stalnom porastu. Samo počev od aprila 2011, cena električne energije za pravna lica je porasla 15%. Dodatni razlog za strahovanje je to što je naša zemlja zavisna od uvoza energenata (nafte i gasa). Smatramo da je razvoj proizvodnje energije iz alternativnih izvora – vetra, vode i biomase, velika prilika za jačanje energetske nezavisnosti, ali i zaposlenosti.

Treći uslov, koncenzus o ograničenju rasta potrošnje, će biti veliki izazov, budući da javnost očekuje brz rast standarda i popravljavanje sveukupno teških uslova života. Nažalost, brz rast potrošnje bi bio nauštrb privrednog razvoja. Jedan novi period privrednog rasta zasnovanog na potrošnji bi bio dugoročno koban.

Četvrti uslov, ograničenje rasta javnog sektora, ostvariv je u okviru ukupnog koncenzusa o pravcima budućeg razvoja. Da bi se javna potrošnja ograničila,

političke strukture će morati da planiraju nezavisno od izbornih ciklusa. Ograničenje javnog sektora znači i relativno smanjenje zarada i broja radnih mesta u ovom sektoru u odnosu na sektor privrede.

U tabeli 3., prikazujemo projekciju kretanja zaposlenosti preuzetu iz pomenute studije.

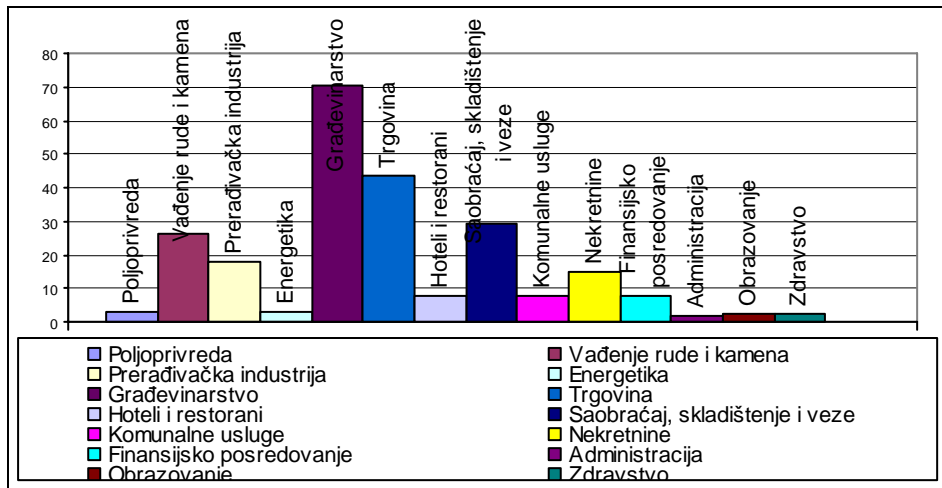
Tabela 3. Projekcija rasta zaposlenosti u Srbiji u periodu 2010.-2020. godina (u 000) i rast u %.

Zaposleni	Prirast u hiljadama 2020.-2009.	Rast u % 2020.-2009.
Poljoprivredne delatnosti	19,8	3,2
Industrija	167,8	27,3
Vađenje rude i kamena	7,2	26,4
Prerađivačka industrija	75,0	17,8
Proizvodnja el. energije, gasa i vode	1,4	3,0
Građevinarstvo	84,3	70,6
Uslužne delatnosti	240,6	18,4
Trgovina na veliko i malo, opravke	150,8	43,5
Hoteli i restorani	6	7,9
Saobraćaj, skladištenje i veze	46,7	29,5
Druge komunal. društvene i lične usluge	9,4	7,9
Poslovi sa nekretninama, iznajmljivanje	13,3	14,8
Finansijsko posredovanje	4,4	7,9
Administracija, vojska, MUP i ostalo	2,1	1,7
Obrazovanje	3,6	2,5
Zdravstveni i socijalni rad	4,2	2,4
Ostalo	0	0

Izvor : Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020.

Ovde predstavljeni podaci predstavljaju odličnu skicu budućih kretanja zaposlenosti. Autori ove studije daju podatke o tome koliko bi trebalo da iznosi procentualni rast zaposlenih po sektorima da bi došlo do izmene modela rasta u narednoj deceniji. U tom smislu, na dijagramu 8 predstavljamo procentualno kretanje zaposlenosti po najznačajnijim sektorima.

Dijagram 8. Projekcija rasta zaposlenosti u Srbiji u periodu 2010 – 2020. godine (%)

Izvor : Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011-2020.

Autori studije smatraju da će, u predstojećoj deceniji, građevinarstvo imati najveći rast, što bi moglo sa sobom povući sektore koji su sa njim u korelaciji – promet nekretninama, vađenje rude i kamena i prerađivačku industriju. Najverovatnije, zbog neophodnosti bržeg razvoja infrastrukture, očekuje se takođe visok rast u sektoru saobraćaja. Brz rast je očekivan i u sektoru vađenja ruda i kamena i prerađivačkoj industriji, što je svakako posledica promene modela rasta ka izvozno orijentisanom modelu. Upadljivo je nizak rast zaposlenosti u administraciji, obrazovanju, zdravstvu, komunalnim uslugama, što je posledica zamišljenog ograničenja rasta javnog sektora. Poljoprivredu očekuje nizak rast zaposlenosti koji bi mogao biti i negativan, imajući u vidu neophodnost ukupnjavanja poseda što je uslov za podizanje produktivnosti ovog sektora. Za sektor energetike je planiran nizak rast, što smatramo nerealnim, budući da je ovaj sektor jedan od perspektivnijih u srpskoj privredi, koji ima visok investicioni potencijal. Takođe, ne očekujemo da će rast građevinarstva biti u toj meri značajan, budući da ovaj sektor direktno zavisi od nivoa potrošnje, koji će, kako smo videli, biti ograničen rastom BDP-a. Osim toga, smatramo da projektovani rast trgovinskog sektora nije u skladu sa proglašenim ciljem preusmeravanja modela rasta sa potrošnje ka reindustrijalizaciji.

18.4. ZAKLJUČAK

Generalno posmatrano, očigledno je da su svetskom ekonomskom krizom pogođeni svi slojevi stanovništva. S obzirom na to da se u krizi na biroima rada našla i visokokvalifikovana radna snaga, moguće je da je takav sled događaja imao uticaj i na redefiniciju procene ko je „dobitnik tranzicije“ među građanima Srbije. Ujedno, ne sme se ispustiti iz vida ni činjenica da je neposredno pre izbijanja svetske ekonomske krize, Srbija i sama bila na rubu finansijske krize, kako radi dugoročno istrošenog modela ekonomskog rasta, tako i neposredno zbog neodrživosti daljeg finansiranja previsokih penzija i nerealno visokih zarada u pojedinim sektorima privrede.

Shodno svemu navedenom u ovom radu, postavlja se jasno pitanje da li to znači da i ne treba očekivati od države da čini napore i formuliše strategije za izlazak iz krize i preusmeravanje privrede i smanjenje nezaposlenosti u privredi generalno posmatrano? U tom vidu i strateškom smislu, država treba da svojim aktivnostima stvori povoljan ambijent i podsticaje za povećana domaća i strana ulaganja. Veoma je bitno pitanje kvaliteta institucija za podršku izabranoj strategiji te je očigledno neizmerno važna uloga države i njenog sistema u celini u realizaciji ovakvih problema i zadataka. Dakle, kvalitet i kapaciteti institucija su taj kontekst koji će omogućiti izvođenje državne strategije. Ključni izazov, svakako, biće uspešno ostvarivanje politike reindustrijalizacije zemlje. Ipak, ovaj zadatak će biti otežan opravdanim zahtevom građana za boljim uslovima života, što će uticati na to da će donosioci ekonomskih odluka često imati problem kratkog horizonta odlučivanja.

Nezaposlenost predstavlja jedan od ključnih problema savremenog sveta te je jasno da sve zemlje i regioni nisu podjednako pogođene ovim problematikom (pa čak ni u uslovima svetske ekonomske krize). Shodno prethodno datoj analizi privrede Srbije, svakako treba imati u vidu da, u okviru jedne zemlje, postoje delovi teritorija koje u dužem vremenskom razdoblju zaostaju u nivou zaposlenosti, odnosno beleže veće stope nezaposlenosti u odnosu na nacionalni prosek. To je odlika skoro svih zemalja regiona Balkana sa kojima se naša zemlja graniči. Jedan od uzroka za ovu pojavu leži u činjenici da tržište rada ima svoje brojne specifičnosti u odnosu na tržište roba i kapitala, pa se, s pravom, može reći da je ovo tržište imperfektno. Zbog toga se, u vođenju politike regionalnog razvoja, poseban značaj daje iznalaženju adekvatnih mera, mehanizama i instrumenata koji mogu doprineti boljem funkcionisanju tržišta rada, a samim tim i razvoju privrede u celini.

LITERATURA

1. European Commission. (2010). *Europe 2020. A European Strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Bruxelles: European Commission.
2. European Commission, Eurostat. (2010). *Employment Statistics, august 2010*. Bruxelles: European Commission.
3. European Commission. (2004). *Facing the Challenge – The Lisbon Strategy for growth and employment*. Bruxelles: European Commission.
4. Eurostat. (2010). *Europe in Figures – Eurostat Yearbook 2010*. Bruxelles: Eurostat.
5. Republički zavod za statistiku (2010), *Statistički godišnjak Srbije*, Beograd
6. Fond za razvoj ekonomske nauke (2010), *Postkrizni model ekonomskog rasta i razvoja Srbije 2011.-2020. godine*, Beograd